

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Onder anderen Carlos Bonfil, Mexicaans journalist, leidde het filmfestival (5 en 6 augustus) in met zijn beschouwing over de Mexicaanse cultuur, die in 1946 zo trefkend werd weergegeven in Buñuels film *Los olvidados* (De verdoemden). De vrouw was moeder en/of hoer door de armoede, de vader was afwezig, de castratieangst groot, en jongens waren op zoek naar de vader en vonden deze in bendeleiders. Er is sprake van identificatie met de agressor, waardoor een sterk gewelddadige tendens ontstaat, verdriet niet gevoeld wordt en rouwen niet plaatsvindt. Het gevolg zijn superego-defecten en zich geen raad weten met homoseksualiteit. In de prachtige film *Babel* van de Mexicaanse regisseur Iñárritu (2006) gaat het vooral om de fragmentatie van de taal, het niet verstaan worden door de ander, terwijl rouwen uiteindelijk samen dient te gebeuren.

Daarmee kom ik aan het latente doel van het congres: de verschillende stromingen en theorieën elkaar te laten ontmoeten. Pluriformiteit is de realiteit. Tolerantie voor de verschillende opvattingen en scholen is van belang. Theoretische integratie is een ideaal, maar ook een utopie. De verschillende theorieën en perspectieven kunnen een verrijking zijn maar kunnen ook leiden tot fragmentatie als we de angst daarvoor niet *containen*. Op dit congres bleek ook weer bij de grote hoeveelheid voordrachten met klinische vignettes, dat we elkaar kunnen ontmoeten en *«verstándigen»* in de klinische praktijk en dat was ook mogelijk tijdens de verschillende excursiemogelijkheden in dit prachtige land met zijn oeroude culturen

Van een muziekdoosje, een klosje en een stampotstamper ...

Verslag van

De verbeelding aan de macht [Amsterdam,
4 november 2011]

MARIT VAN DER MEULEN

De studiedag van 4 november van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalytische Psychotherapie was gewijd aan het thema *«De verbeelding aan de macht»*. In lezingen, in kunst en in muzikale intermezzi gaven woorden, beelden en klanken vorm aan — en daardoor macht over — gedachten, angsten en fantasieën in de binnenwereld. Arthur Japin ontdekte, als op school gepest jongetje, het belang van de binnenwereld. Hij *«zag»* een koets in het mistige negentiende-eeuwse Londen op het toneel toen hij hoeftgetrappel hoorde in het op elkaar klikken van twee schoteltjes, terwijl er wat droogijs was gespoten. Japin schrijft zijn historische romans door zijn archieffeiten emotioneel te verwerken. Juist in de verbeelding komen historische personen tot leven. *«Alles in mijn boeken is waar, ook dat wat ik verzonnen heb»*, zo eindigt hij zijn lezing. Catherine Pannevis, klinisch psychologe, kreeg als klein meisje een muziekdoosje van haar grootmoeder om met het wijsje het verkeerslawaaï om oma's huis weg te spelen. Spel, de wereld nadoen, is het motto van haar lezing. Langzaam *«Zo gaat de molen, de molen»* en dan snel *«Zo gaan de wieden de wieden»* zingen, reguleert emotie. Je met moeders spullen bezighouden en moeder nadoen maakt de wereld voorspelbaar. En vader? Vaders stoeien en bereiden zo kinderen voor op dat wat nu juist niet voorspelbaar is in de wereld. Christelle van der Meer, psychiater, vertelt over haar geheime tuin, haar innerlijke plaats van reflectie. Affecten beïnvloeden

formele denkprocessen, stelt zij, verwijzend naar Bion. Ze laat een filmpje zien van een patiënte door wie zij zich gedwongen voelt mee te gaan in een niet-adequate behandelstrategie. Van der Meer laat op microniveau zien hoe zij intervenieert: ze wendt haar ogen af van de patiënte en trekt zich terug in haar geheime tuin.

Houd innerlijke macht tegenover moderne efficiëntie, is haar boodschap. Wie na een zitting een verslag moet maken op een niet-eigen-flex-computer-plaats om de interventies declarabel te maken, doet er goed aan een eigen geheime tuin te creëren, desnoods door een iPod op de oren en een foto op het flexscherm.

Jos de Kroon, psychiater en analyticus, haalt het fort-da-verhaal van Freud over zijn kleinzoon aan. Freud achtte, tot hij naar zijn kleinzoon keek, lust en herstel van evenwicht de dominante kracht in het psychische apparaat. Kleinzoon speelt met een klosje aan een touwtje. Hij gooit het weg — «fort» — en trekt het terug — «da». Fort-weg is ontregeling en da-blij is terug, herstel, balans. Die observatie stemt niet overeen met het lustprincipe. Immers klosjes weggooien is ontregelen, is opzettelijk afstand doen van het lustvolle. Voor een heel klein kindje is de relatie moeder-warmte-voedsel-liefde-aanwezigheid één. Separatie maakt de mogelijkheid van dit samenvallen, van symbiose voor altijd onmogelijk. Gesepareerd zijn maakt bewust van de mogelijkheid tot weggaan of wegzijn.

Net als Catherine Pannevis wijst De Kroon op het verschil tussen moeder en vader.

Moeder is een gegeven, een spiegel, vader een ontdekking van de afstand, van de wet van de realiteit. Van het nee.

Via taal of via beeld moet het kindje macht krijgen over het verlangen naar het potentieel afwezige object. In de geheime tuin van Christelle van der Meer, stoeiend met vader en spelend met het klosje van Freuds kleinzoon wordt (of moet) het dragelijk (worden) dat moeder niet altijd aanwezig is.

Nelleke Nicolai, psychiater, psychoanalytica, vertelt over wat er gebeurt als het niet lukt om van moeder te separeren. Als moeder het zelf niet kan verdragen dat haar kindje een niet-spiegel is, als haar kindje een eigen identiteit heeft. Nelleke Nicolai haalt *De pianiste* van Elfride Jelinek aan. De veertigjarige pianiste geeft overdag pianoles en slaapt 's nachts bij moeder in bed. Moeder kon niet verdragen dat de pianiste zelf iemand werd. De pianiste separeerde niet, ze leerde niet dat er een verschil is tussen aan- en afwezigheid, ze leerde niet om met een klosje en een touwtje moeder te verbeelden of te vervangen. Nu kan de pianiste op haar beurt werkelijk niet verdragen dat een leerlinge beter speelt, dus anders is dan zijzelf. Om verdere rivaliteit — dus ontspiegeling, separatie — te voorkomen stopt zij de zakken van de beter spelende leerlinge vol glas zodat concurrentie voor altijd onmogelijk wordt.

Nicolai wijst op het belang van de herhaling: in het opnieuw het klosje tevoorschijn laten komen en alsnog de patiënt te helpen vanuit de spiegelrelatie tot een gesepareerde afstand te komen. Samen met de patiënten maakt zij zo een «niet-te hete-soep» met alle aangereikte ingrediënten. Ten slotte Frans Schalkwijk, psycholoog, psychoanalyticus, met *Weg met de containment — Leve de ontregeling*. Schalkwijk heeft de drifttheorie «overboord gekieperd». Hij probeert het leven zelf in de behandelkamer te krijgen door als een ontregelende vader in de zin van Catherine Pannevis of als een realiteit aanbrenghende vader in de zin van Jos de Kroon het evenwicht te verstoren. Zeg niet tegen de patiënt: «Ik vind alles goed, maar spreek directe taal: Je vader moet dood van jou.» Schalkwijk overhoort het publiek: «Wie van u heeft wel eens een boek aangeraden? En wie van u heeft wel eens over een film verteld?» Er gaan veel vingers omhoog. Niemand blijkt ooit een stampotstamper aan een patiënt uitgeleend te hebben. Frans Schalkwijk zelf wel. Aan een patiënt die van zijn aan schoonmaakdwang lijdende moeder niet in de kastjes mocht

komen. En dat terwijl hij voor het eerst een meisje uitgenodigd had. Zou Frans Schalkwijk dat echt gedaan hebben? Of is het de macht van de verbeelding?

Zo kwam er een eind aan een dag waarop Arthur Japin in een koets in Londen stapte, Catherine Pannetier het muziekdoosje van haar grootmoeder liet horen, Christelle van der Meer over haar geheime tuin vertelde, Jos de Kroon het belang van een touwtje en een klosje uitlegde, Nelleke Nicolai over glas in een zak van een leerling sprak en waarop Frans Schalkwijk vertelde dat hij echt een keer zijn stamptotstamper uitgeleend had. De muzikale narren Youp van Zorge en Jos Bus maakten er een liedje op, terwijl schilderijen aan de muur verlokten tot kopen.

De dag van *De verbeelding aan de macht* was er. De sprekers spraken. De kunst hing en de muziek klonk. Er werd gelachen en geluisterd en het leek alsof de verbeelding vanzelf zo aan de macht was gekomen. Maar dat was niet waar. De dag werd verzorgd door de Commissie Wetenschap van de NVVP, bestaande uit Linda Dil, Marielle Hendriksen, Dieke Kampen en Marlies van der Valk. Zij waren het die bedachten dat de Verbeelding zo aan de Macht moest komen.

Depressie: verlies van een (innerlijke) connectie

Verslag van

Depressie [Utrecht, 19 november 2011]

MARJANNE DAGGERS

Het bijwonen van het PSU-symposium over depressie was de opoffering van een vrije zaterdag helemaal waard. Mijn groepsgenoten van de psychotherapieopleiding en ik deden veel inspiratie op, we werden elk op onze beurt persoonlijk geraakt door de lezingen, of dachten aan onze cliënten.

Annemarie de Wit, voorzitter van het Nederlands Psychoanalytisch Genootschap, benadrukte in haar opening de actualiteit van het onderwerp en plaatste het ook in zijn historische context. Depressie kan evolutionair gezien functioneel zijn: het zorgt voor beter nadenken. Verschillende talentvolle mensen leden waarschijnlijk aan depressie. Darwin ontdekte dat de duisternis leidt naar wat heilzaam is, en dat een vlucht in werk vruchtbaar kan zijn.

Jos Dirkx kwam in de eerste lezing met een helder verhaal, maatschappijkritisch, met humor en scherpte. De WHO voorspelt dat depressie in 2020 de belangrijkste (psychische) ziekte zal zijn in het Westen; Trudy Dehue noemt het een depressie-epidemie, waarin de farmaceutische industrie en behoefte van hulpverleners aan een etiket een voorname rol spelen. Dirkx sprak kritisch over de steeds wisselende DSM-criteria en -classificaties. Bij de huidige hoge eisen en beperkte frustratietolerantie had iedereen hoogbegaafd kunnen zijn als hij niet last had gehad van dyslexie of ADHD. Er wordt onder- en overgediagnosticeerd, verschillende behandelingen werken niet afdoende, suïcide neemt toe. De psychoanalyse ziet depressie als emotionele en relationele aandoening. Dirkx haalde onderzoek van Sidney Blatt aan over de anaclitische en introjectieve depressie. Bij de eerste vorm gaat het over minder ontwikkelde objectrelaties, waarbij iemand de paranoïde-schizoïde positie inneemt en afhankelijk is van anderen voor narcistische gratificatie. Een steunende behandeling is dan effectief. Bij de tweede, zelfkritische vorm gaat het om de depressieve positie, meer geïntegreerde objectrelaties, en thema's als schuld en streng geweten. Dan is een explorerende behandeling aangewezen.

Vervolgens plaatste Marc Hebbrecht Freuds *Rouw en melancholie* in de actualiteit: een interessant verhaal, met veel informatie en voorbeelden. Freud zag melancholie als een psychotische depressie met schuldwanen, en rouw als normale reactie op verlies van een persoon of abstractie. Rouwarbeid